

Lezing 9: “Looft Hem met de trommel en fluit”

Luisteren naar Gods stem in de muziek

De negende lezing draagt als titel “Looft Hem met de trommel en fluit” (Ps. 150:4) en gaat over het luisteren naar Gods stem in de muziek. Veel klassieke muziek is geschreven als religieuze muziek. Soms vormde deze muziek ook een belangrijk onderdeel van de eredienst. Hieruit blijkt dat God ook door muziek kan spreken. Een van de vragen die hierbij opkomt is wat de verhouding is tussen de religieuze inhoud en de schoonheid van deze muziek. En welke rol kan religieuze muziek spelen in ons eigen leven? Hier willen we tijdens deze lezing verder over nadenken.

Voor deze lezing hebben we dr. G.J. Baan *VDM* uitgenodigd, hij zal op 12 mei 2022 *Deo Volente* zijn lezing voor ons uitspreken.

Aan de *lector* zijn de volgende vragen gesteld:

1. In hoeverre kunnen we de schoonheid van klassieke muziek los zien van de religieuze inhoud?
2. Op welke manier kan religieuze klassieke muziek een functie hebben in de eredienst?
3. Welke rol kan religieuze klassieke muziek spelen in het persoonlijke leven van een christen?

Naast muziek kan God ook via andere kunstvormen tot ons spreken. In het voorbereidingsartikel bespreekt Judith hoe het spreken van God naar voren kan komen in poëzie.

“Zo geestelijk schreef Jezus Zijn gedicht”

Gods stem in poëzie

Op allerlei manieren kan kunst een rol spelen in ons leven, of we er nu actief naar op zoek gaan of niet. Een prachtige melodie of harmonie kan diep in de ziel boren, de kleurstelling van een schilderij kan overweldigend zijn en nieuwe werelden openen. Een beeldhouwwerk kan ons versted en sprakeloos doen staan door de verstilde beweging, een film kan in weidse beelden grote en kleine vragen stellen. Proza kan ons meeslepen in de verbeelding en inzicht geven in onze wereld, ons denken en doen. Poëzie kan ontroeren, vanwege het samenspel van de klanken, het ritme en de beelden. Zo kan elke kunstvorm op zich ons in het hart raken, en waarom we ons door het ene wel en door het andere niet geraakt voelen, kunnen we lang niet altijd in woorden vatten of keurig beredeneren. Deze emotionele lading van kunst maakt kunst ervaren heel persoonlijk, maar maakt het tegelijkertijd iets waarin we God kunnen ervaren, horen en zien. Kunst nadert tot ons diepste zijn, doet een beroep op ons innerlijk. In sommige kunst spreekt God dan ook, letterlijk of figuurlijk. God wil tot ons naderen, en soms brengt kunst Hem dichtbij. Als we Gods stem niet altijd horen, kan de kunst een omweg zijn om ons op Hem en Zijn woorden te wijzen.

Tekst: Judith Bravenboer

In dit artikel wil ik me beperken tot een bespreking van drie gedichten waarin het spreken van God een rol speelt. Soms wordt Hij sprekend opgevoerd, soms doorbreekt Hij een kille stilte, soms wordt Zijn stem tot aanzijn gebeden. In deze drie gedichten is God puur tekstueel aanwezig, en is Hij ook intentioneel door de dichter opgevoerd. God spreekt in de gedichten die volgen dus heel reëel, Zijn aanwezigheid wordt in de taal opgeroepen. Tegelijkertijd is niet uitgesloten dat Hij hier ook in de geest bij is. Kunst kan ons diep van binnen raken, en zo kan ook

poëzie die vol van God is, ons Gods stem laten horen.

In den beginne

In 1899 schreef Rainer Maria Rilke (1875-1926) het eerste boek van zijn driedelige *Stundenbuch* (Getijdenboek). In dit deel, *Das Buch vom mönchischen Leben*, voert hij God geregeld sprekend op. Hij roept Hem in zijn woorden op, bidt Hem dichtbij, legt zijn vragen voor Hem neer en schrijft Zijn antwoorden op. Rilke begint bij het begin, en laat zien hoe God de mens nog voor zijn schepping roept:

Gott spricht zu jedem nur, eh er ihn macht,
dann geht er schweigend mit ihm aus der
Nacht.

Aber die Worte, eh jeder beginnt, diese
wolkigen Worte sind:

[...]

Laß dir alles geschehn: Schönheit und
Schrecken.

Man muß nur gehn: Kein Gefühl ist das
fernste.

Laß dich von mir nicht trennen.

Nah ist das Land,
das sie das Leben nennen.

Du wirst es erkennen

an seinem Ernste.

Gib mir die Hand.

Het is Gods stem die hier door Rilke wordt weergegeven, de woorden die God volgens Rilke aan de mens meegeeft voordat Hij hem het leven op aarde schenkt. In Rilkes poëzie wordt een eerlijk mensbeeld geschetst, een mens vol van zonde en zonder behoefte om God te zoeken. Een mens die zonder de dragende armen van God nergens zou zijn. Daar staat in zijn Godgedichten Gods liefde tegenover, Zijn verbondenheid aan en zorg voor de mensen. Ook in het voornoemde gedicht nadert God tot de mensen: Hij biedt de mens Zijn hand, spoort hem aan zich niet van Hem te laten scheiden. Alle begin komt van God, Hij is de bron van het leven. In een ander gedicht schrijft Rilke: “Du sagtest leben laut und sterben leise / und wiederholtest immer wieder: Sein.” In Gods spreken staat het leven centraal, en dat leven blijft ook in de toekomst, want: “Nah ist das Land, / das sie das Leben nennen.” Het land dat u het leven noemt, is nabij.

Gods stem doorklieft

Zolang de wereld bestaat, blijft Gods stem klinken. Hij spreekt op momenten dat wij erom vragen, maar soms juist ook op momenten dat we het niet verwachten. Hij spreekt met woorden, maar ook door gebeurtenissen. Onder de titel “Reiziger ‘doet’ Golgotha” vervat Gerrit Achterberg (1905-1962) drie gedichten, waarin in het eerste gedicht door de reiziger verslag wordt gedaan van Christus’ kruisdood, in het tweede van Zijn opstanding en in het derde van de thuiskomst van de reiziger.

Rome. – Het anker valt. Wij varen thuis.

Ik spoed mij naar de thermen, wordt
ontluisd

van reis en roes en in mijn eigen huis

bij vrouw en vuur en radio gezeten,

ben ik alras Christus en kruis vergeten.

... Toen heeft een S.O.S. mijn ziel
doorreten:

‘Mijn Geest wordt uitgestort op alle vlees.

Wie niet vóór Mij is, is tégen Mij geweest’,

seint een Geheime Zender wit en hees.

Weer onder zeil, over de eenzaamheden

van oceanen die mij van U scheiden,

Christus, wil mij verschijnen aan den einder.

Lang blijft de indruk van de reis niet hangen; zodra de reiziger weer thuis is, vervliegt het beeld van Christus en het kruis. Het drukke leven roept weer. Maar dan verschijnt er een engel en spreekt God, komt Hij *weer* (in de twee andere gedichten ook al) in het leven van de reiziger en redt een S.O.S. zijn ziel. Want het is niet zo dat de reiziger erop zat te wachten of ook maar enigszins verwachtte dat hij God nodig zou hebben – de warmte van zijn thuis voldeed nog altijd. Maar als Gods stem spreekt, is daar niemand tegen opgewassen, en de reiziger begint zelfs zelf tegen Hem te praten. De Christus Die hij in het eerste gedicht van het drieluik gekruisigd zag worden, wordt nu naar de einder gebeden. Een sprekende God vraagt een biddende gelovige.

Ook Ida Gerhardt (1905-1997) heeft een gedicht over een reiziger geschreven, waarin God op het meest onverwachte moment en niet door woorden spreekt. Het gedicht “Apocalyps” schetst een reiziger die in de wachtkamer op het perron op de trein zit te wachten en naar eigen zeggen “God [zit] te ontkomen”. Dan valt de zon naar binnen en worden de medereizigers “engelengelijk” en “zaligen in een baan van licht”. Vlak voordat

ze zich allemaal naar de trein begeven, beslaat de spiegel in het hokje. Het gedicht besluit: “Eénmaal, van aangezicht tot aangezicht... / als ik versta, gelijk ik bèn verstaan.” De reiziger ving in de zonnestralen een glimp op van God, van de hemelse toekomst, van de verheerlijking die wacht, maar kreeg tegelijkertijd te zien dat het hier op aarde nog maar een tasten in het duister is. De aardse onvolkomenheid doet verlangen naar de hemelse heerlijkheid, maar af en toe – soms gehoopt, soms onverwacht – krijgt de gelovige een voorproef van wat komen gaat. Dan breekt God door “t grauwe licht” en spreekt Hij de wachtenden toe.

Verlangend uitzien

Waar Rilke in het eerste gedicht uit dit artikel – maar zeker niet in al zijn op God gerichte gedichten – iets aan de zijlijn staat en analyseert wát God zegt, en waar Achterberg in zijn Golgotha-verslag God een ijskoude stilte doet doorbreken, is het in het gedicht “Onder vreemden” van Ida Gerhardt de gelovige zelf die deelneemt aan het roepen tot God. De gelovige bidt, roept, verwacht. In een eenzaam beeld wordt de vervreemding van de gelovige op aarde geschetst: een kind dat in oprechte verwachting naar zijn vader uitziet. Er is een tegenstelling tussen het nu en straks, deze en gene zijde, aarde en hemel. Maar die tegenstelling vindt een oplossing in de verbinding die wordt bewerkstelligd door de verwachting van het kind en de roep tot zijn vader.

Het speelt het liefste ver weg op het strand,
het kind dat nooit zijn eigen vader ziet,
die overzee is in dat andere land.

Het woont bij vreemden en het went er niet.
Zij fluisteren erover met elkaar.

Heimwee huist in zijn kleren en zijn haar.

En altijd denkt het dat hij komen zal:

vandaag niet meer; maar morgen,
onverwacht –

en droomt van hem en roept hem in de
nacht.

Ik wacht u, Vader van de overwal.

De relatie tussen God en Zijn kinderen wordt in één krachtig beeld neergezet: twee werelden zijn van elkaar gescheiden, maar de verwachting en hoop is er dat er een hereniging zal komen tussen vader en kind. Het is het beeld dat we ook bij Achterberg zagen toen de noodroep door de ziel scheurde: “de eenzaamheden van oceanen die mij van U scheiden” moeten worden overbrugd, en dat kan alleen door God Zelf. In dit gedicht leeft het kind in volle afhankelijkheid en verwachting van God. God spreekt in de nacht, in de dromen van Zijn kind, maar het kind roept zelf ook tot Hem. Het spreken van God wordt hier geen beperkt eenrichtingsverkeer, maar roept een wisselwerking op in de gebeden. Zoals we bij Rilke en Achterberg hebben gezien, begint het met Gods stem, maar blijven die woorden nooit op zichzelf staan. Gods kind wordt afhankelijk van Gods stem, wil Hem horen, verwacht Hem en richt daarom ook zelf zijn woorden tot Hem. Overdag speelt het kind op het strand, de zeelucht dringt in huid en haar, roept heimwee op. 's Nachts, als vader weer niet is gekomen, wordt hij weer door zijn kind verwacht, hij wordt tot aanwezigheid gedroomd en geroepen. En zo is Gods stem Zijn openbaring, die wordt beantwoord door Zijn eigen kind dat aan de oever wacht.

Uit de bovenstaande drie gedichten blijkt dat de stem van God ook in gedichten naar voren komt, is het niet letterlijk, dan wel in beelden en gebeurtenissen. Gods stem is het begin (Rilke), is de doorbrekende kracht (Achterberg), maar wordt soms ook gemist (Gerhardt). Het rijkste en rauwste leven komt in deze gedichten naar voren. Gods stem weerklinkt in de gedichten, Hij spreekt zowel in de taal als tot ons hart. Kunst, en zo ook poëzie, is vol van God.

Literatuur

De Jong, K. (2000). *Symbolen & Cimbalen. De beste gedichten uit de christelijke traditie van de twintigste eeuw.*
Utrecht: Mozaïek.

Gerhardt, I. (1980). *Verzamelde Gedichten.* Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Genneep.

Rilke, R.M. (2006). *Gesammelte Gedichte.* München: Goldmann Verlag.